

ZO ZAHRANIČNEJ ODBORNEJ LITERATÚRY

PROF. JACEK WOJCIECHOWSKI

The article presents foreign specialized publications related to librarianship and information science. They provide a rich panorama of approaches and perspectives in current research on various librarianship and information science issues and topics.

Keywords: human intelligence, artificial intelligence, human development, thinking, reading, boys in active literacy, communication, family, school, library

 Prof. Jacek Wojciechowski
jwck@wp.pl

 Jagelovská univerzita, Krakov,
Poľsko

 https://en.uj.edu.pl/en_GB

V nasledujúcom prehľade zahraničnej odbornej literatúry sa zameriame – aj keď nie výlučne – na konečné segmenty knižnice, na komunikáciu a procesy čítania, teda v zásade na to, čo vyplýva z knihovníctva a knižničnej vedy. Na túto oblasť sa totiž trochu nabalila mytológia, často neadekvátna a neodôvodnená. Jej overenie preto považujem za zmysluplné.

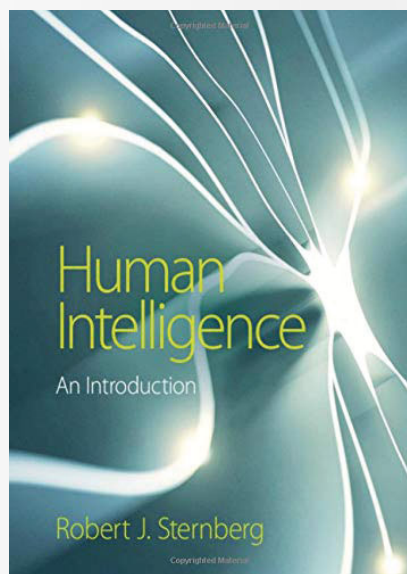
Samotná veda o knihovníctve, nech ju už nazveme akokoľvek, sa uvedenou problematikou zaoberá iba príležitostne a navyše nekompetentne a povrchno. Z tohto a aj z ďalších dôvodov sa treba pozrieť, čo o tejto veci hovorí psychológia. Úprimne povedané, tá by mohla skúmať danú problematiku intenzívnejšie a hlbšie, najmä oblasť neurovedy, keďže stále vieme veľmi málo o priebehu a zákoni-

tostiach recepcných procesov pri rôznych formách komunikácie – o ich podmienenosti, vzájomných vzťahoch a priebehu mentálnych reakcií. Možno len tušiť, čo je dôvodom takejto veľkej medzery v poznání. Asi to, že potrebné analýzy sú časovo náročné, komplikované a pritom aj nákladné. Žiaľ, sponzori sa do tejto oblasti výskumu nehrnú... Jednoduchšie sa získavajú prostriedky na mediamatické výskumy (hoci ich tiež nie je prebytok), lenže v ich prípade sa očakáva odmena v podobe poskytnutia propagačných a psychotechnických návodov.

Neostáva teda nič iné, než sledovať, čo je dostupné, ale s podmienkou, že sa bude preverovať hodnota poznatkov získaných touto cestou. Nie vždy je totiž nejako mimoriadne vysoká.

HESLO: INTELIGENCIA [*****]

Human Intelligence. An Introduction. Red. Robert J. Sternberg. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. 496 s. ISBN 978-1-109-70386-4.

Popredný americký psychológ na Cornell University v Ithace prof. Robert J. Sternberg sa už nejaký čas špecializuje na vydávanie vedeckých monografií o najzávažnejších otázkach vedeckej tvorivosti, najmä v oblasti psychologických vied. Ide o diela pripravované autormi z celého sveta a sám Sternberg do nich autorsky prispieva. (Dve z týchto publikácií sme už v našich prehľadoch zahraničnej odbornej literatúry predstavili.¹

Tentoraz predstavíme jeho najnovšiu monografiu, venovanú problematike inteligencie, pretože mnohé myšlienky a závery, ktoré sú v nej obsiahnuté, priamo či nepriamo súvisia s knihovníctvom, s čítaním a príbuznými procesmi. Ostatné tematické okruhy vynechávam, aj keď ich je v publikácii veľa. Takisto sa snažím, pokiaľ je to možné, neskresľovať význam vyjadrení autorov, a to aj napriek tomu, že sú často rozporné či dokonca kontroverzné. Napríklad už samotný pojem **inteligencia** sa tu vymedzuje rozlične a nekonzistentne a dosť sa odkláňa od jeho bežného chápania. Je však potrebné naň nadväzovať, teda v tých jeho verziách,

ktoré sa uvádzajú v prezentovanej publikácii, keďže knihovníctvo úzko súvisí s javmi z oblasti inteligencie.

Na tomto mieste pripomíname, že pojem inteligencia je vo svojej podstate mnohoznačný. V bežnej praxi sa ním označuje nielen múdrosť a široký poznatkový záber, ale aj určitá spoločenská skupina, o ďalších významoch nehovoriac. Vzhľadom na to, že vo vede neexistuje všeobecná významová jednoznačnosť, aj v monografii prevláda veľká „prívlastková“ pestrosť.

Mnohí autori často uvádzajú ako hlavnú charakteristiku inteligencie *duševnú výkonnosť a kreativitu*, teda originálnu nápaditosť, otvorenosť voči novým poznatkom a celkovú orientáciu na poznávanie. Ďalej sa uvádza produktívne uvažovanie, najmä abstrakcia a transformácia obsahov do vlastných myšlienkových kategórií s ich inovačným využitím v nových podmienkach. Skrátka, inteligencia sa spája so širokým poznatkovým horizontom, s bystrým uvažovaním, so zvládaním nových, neznámych situácií a s vytváraním nových obsahov a hodnôt.

To však nie je hlavný dôvod, pre ktorý Sternbergovu monografiu predstavujeme v knihovníckom časopise. O tom rozhodlo niečo iné.

Oddávna sa predpokladá, že inteligencia je takmer výlučne podmienená vrozenými danosťami, že pochádza len a len z génov, a preto ju nemožno účelovo formovať a rozvíjať. Najnovšie zistenia psychológov to však nepotvrdzujú. Ukazuje sa, že inteligenciu popri dedičných faktoroch výrazne ovplyvňuje aj okolité prostredie a jej cieľavedomé rozvíjanie v procese edukácie a výchovy. Podiel negenetických činiteľov sa odhaduje na 30 – 50 %. Hlavnými nástrojmi takéhoto formovania inteligencie sú predovšetkým *verbálne a písomné formy prenášania obsahov*. Pri takomto množstve zhodných názorov môžeme knižnice chápať ako významné miesta na rozvíjanie inteligencie. Samozrejme, pokiaľ realizujú primerané aktivity a podporujú v poslednom čase zatracované písomné dokumenty.

V tomto ohľade je podľa psychológov veľmi dôležité obdobie medzi 2. a 30. rokom života. V ďalších rokoch môžu mať relatívne veľký vplyv verbálne a písomné interakcie a vzťahy. Mimochodom, všetci autori monografie (a sú medzi nimi aj ďalší psychológovia) sa zhodujú v tom, že pohlavie nijako nepodmieňuje inteligenciu.

Popri týchto podrobných konkretizáciách sa vymedzujú rôzne kategórie inteligencie, ktoré možno po preložení do bežného a nášho profesionálneho používania stotožniť s jej charakteristickými znakmi. Ak teda hovoríme o *kryštalizovanej* inteligencii, malo by ísť o relatívne stabilné penzum vedomostí a zručností uchovaných vo vedomí. Bežne sa považuje tak za *symbol* inteligencie (všeobecne), ako aj za požadovaný *efekt* intelektuálnych aktivít.

Zároveň však poznáme pojem *fluidná* inteligencia, ktorá je premenlivá a cieľavedome rozvíjaná počas života a ktorá sa prejavuje tvorivým transformovaním obsahov a riešením problémov. Jej štandardy sa spájajú s celkovou zručnosťou pri komunikovaní informácií, presnejšie na úrovni ústnej a písomnej komunikácie, ako aj čitateľskými kompetenciami. Ide o súbor procesov a zručností, ktoré majú fundamentálny význam pre duševný život a ktoré tiež priamo súvisia s knihovníctvom. Z tohto dôvodu sa knihovníctvo a prirodzene aj knižničná veda vyznačujú vysokou spoločenskou užitočnosťou, a to najmä pri sprostredkovaní procesov spojených s písaním a čítaním, čo sa však rôzni „odborníci“ z praxe a vedeckých kruhov usilujú spochybňovať.

Z ďalších aspektov (a je ich tam veľa) si treba všimnúť kategóriu *emocionálnej* inteligencie, kto-

rú chápeme ako schopnosť porozumieť úmyslom druhých osôb. Je nevyhnutná v každom procese komunikovania informácií a vďaka nej komunikačné procesy nemožno redukovať len a len na jednoduché významové vzťahy. Ak sa nezohľadní oblasť emócií, závery môžu byť chybné.

Lenže práve takéto postupy pozorujeme vo všetkých informatologických úvahách a analýzach i vo väčšine knižničnovedných úvah zameraných na čítanie. A takýmto spôsobom sa vytvára neúplný či dokonca chybný poznatkový fond. Aj to je dôvod, prečo treba pozorne sledovať výskumy v oblasti psychológie a neurovedy, ktoré sa zameriavajú na procesy myslenia, inteligencie a komunikovania informácií.

Všetky názory uverejnené v publikácii spájajú vizuálnu recepciu ikonických komunikátov s orientáciou na konkrétosti a v ďalšom slede s preferovaním nadväznosti na exaktné vedy. Na druhej strane sa recepcia verbálnych a písomných správ zvykne spájať s vyššou koncepčnou kreativitou a následne s výraznejším zameraním na spoločenskú a humanitnú problematiku. Bez ohľadu na prípadné pochybnosti sa tým naznačuje potreba diferenciacie pri uplatňovaní jednotlivých foriem komunikovania informácií. Súbor konečných cieľov pri recepcii mediálnych komunikátov vrátane elektronických by mal byť iný než pri verbálnej a literárno-čitateľskej komunikácii.

Smutné je, že sotva niekto uvažuje o takomto rozlíšení. Spravidla sa celá komunikácia hádže do jedného vreca, akoby bolo úplne homogénne a monofunkčné. To má dramatické následky na knihovníctvo.

Celkovo sa v psychológii a osobitne v tejto monografii odlišujú mentálne procesy nižšej úrovne – *percepčné procesy* – od *kreatívneho* myslenia, najmä verbálneho. Tu sa žiada podotknúť, že písmo je odvodené od slovných prejavov. Kreatívne uvažovanie si vyžaduje sústredenie pozornosti, dostatok času a v konečnom dôsledku prístupnosť a aktiváciu dlhodobej pamäti. Na tomto sa zakladá vysoký štandard inteligencie, ktorý sa bežne označuje ako *múdrosť*.

V publikácii sa opakovane objavujú názory, že osobitne dôležitým nástrojom, ktorý k tomu prispieva, je literatúra a jej čítanie. Na druhej strane rozličné mediálne prostriedky (vrátane elektronických) sa uplatňujú hlavne pri priamej percepcii so zapojením pracovnej pamäti. Preto popri akceptovaní knižničného sprostredkovania vo všetkých formách verejnej komunikácie nemôžeme súhlasiť s pridelením terciárneho významu literárnej komunikácii. Následky tohto omylu by boli dramatické.

V knihe sú prezentované aj ďalšie koncepcie, ktoré možno so zreteľom na ich rôznu argumentačnú úroveň považovať za kontroverzné, no pre knižničnú prax môžu byť užitočné. Odborníci totiž tvrdia, že ak je vrodená, teda dedičná inteligencia jedinca (pripomeniem, že je to približne 50 % východiskového potenciálu) zvlášť rozvinutá, vyžaduje si osobitný stimulačný prístup. Ide o to, aby dosiahla čo najvyššiu možnú úroveň rozvoja. To znamená, že u mimoriadne nadaných osôb treba uplatňovať výnimočné, elitné postupy.

V knihovníctve je to vzácnosť, hoci existujú aktivity adresované tým najlepším. Celkovo však vo vzdelávacej a v kultúrnej politike prevláda orientácia na egalitarizmus a demokratizmus. Preto si intelektuálna elita musí pomáhať sama.

Ak knižnicu navštevujú výnimočne nadaní mladí používatelia, jej aktivity zamerané osobitne na túto skupinu sú veľmi žiaduce. Mali by sa však realizovať *popri* aktivitách štandardných, nie v rámci nich. Žiaľ, málokto z osadenstva knižnice a jej vedenia má k takýmto špeciálnym aktivitám kladný postoj, pretože negativistický pohľad na inteligenciu sa vštepoval verejnosti takmer 75 rokov...

Na druhej strane iní autori poukazujú na to, že nedostatok intelektuálnej stimulácie a mentálne poruchy pôsobia na stav inteligencie mimoriadne deštruktívne. Takíto ľudia si vyžadujú osobitný

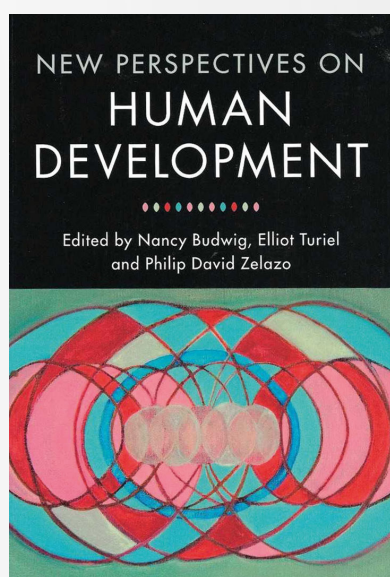
prístup, už len v záujme aspoň čiastočnej obnovy ich schopnosti kreatívne uvažovať. O tom sa však nehovorí a primerané programy nikde neexistujú, okrem špeciálnych škôl. Prípadné pokusy nastolovať túto otázku sa zvyknú autoritatívne kritizovať ako nedemokratické.

S poľutovaním dodávame, že napriek povzbudzujúcejmu názvu nenájeme v publikácii nijaké úvahy o umelej inteligencii (*artificial intelligence*, AI), ktorá sa čoraz častejšie stáva predmetom vedeckých alebo kvázi vedeckých výskumov informatikov, matematikov a technológov. Na druhej strane sa ňou psychológovia a neurovedci zaoberajú iba zriedkavo a povrchno. Ich názory sa už teraz dostávajú do populárno-náučnej zóny spoločenského povedomia,² teda do oblasti podstatne širšej, než je len vedecká oblasť. Pritom bývajú často nepodložené a podporujú vznik rôznych zjednodušených teórií.

Pre knihovníctvo je však táto problematika veľmi dôležitá, najmä z hľadiska jeho budúceho vývoja. Preto si už dnes vyžaduje hlbšie, primerane zdôvodnené a podľa možnosti dôveryhodné spracovanie. Knižnice, ktoré poznáme dnes, majú totiž fungovať pre ľudí, nie pre automaty. Je potrebné dopracovať sa k racionálnym predstavám o budúcnosti knižníc a bez účasti psychológov takéto úvahy nemôžu byť produktívne.

ROZVOJ INTELEKTU [****]

New Perspectives on Human Development. Ed. Nancy BUDWIG, Elliot TURIEL, Philip David ZELAZO. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 495 s. ISBN 978-1-107-53182-6.

O *syntetickej inteligencii* sa minimálne raz zmieňujú autori zborníka z oblasti psychológie, ktorý vo svojom názve tak trochu nadnesene ohlasuje úvahy na tému duševného rozvoja. V skutočnosti má k tomu obsah publikácie dosť ďaleko a vyznačuje sa kvalitatívnou nevyrovnanosťou, aj napriek autorskej účasti vedcov z rôznych krajín a rôznych vysokých škôl. Zároveň je tematicky veľmi rôznorodý a nechýbajú v ňom banálne úvahy. Preto sa zameriame len na vyjadrenia o tých javoch, ktoré súvisia s knihovníctvom.

Témou umelej inteligencie, konkrétnejšie postupom prác na robotoch sa zaoberajú prof. Peter Kahn a Dr. Solace Shen z Washington University v Seattle, kde je autonómne pracovisko určené na takéto štúdie a výskumy. Uvedení autori zastávajú názor, že dnešné roboty – presnejšie syntetické mozgy – už predstihli doterajšie predstavy a sú oveľa dokonalejšie, než sa očakávalo. Sú a naďalej budú medzičlánkom medzi strojmi a ľuďmi, no určite sa nestanú živými bytosťami. Sú a budú tým, čo ľudia *vytvoria*,

pričom budú mať v tom svojom vytvorenom rámci kontrolovanú autonómiu. A práve tá možná *autonómia* podnecuje rôzne vedecko-fantastické vízie, spravidla veľmi pochmúrne.

Podľa výsledkov široko zameraných prieskumov sa 73 % ľudí z tzv. *ulice* domnieva, že zdokonalený robot rozmýšľa, 50 % že má vedomie a 35 % že aj cíti. Takéto názory nemajú s vedeckým prístupom nič spoločné a nemôžu byť východiskom pri spochybňovaní ľudského vedomia, kreativity a komunikovania informácii. To posledné sa týka aj knižníc.

Na druhej strane progresívna robotizácia môže zdokonaľovať spoločenský obeh a prenos obsahov, hoci momentálne nevieme, ako by to malo prebiehať. Autori naznačujú, že priemerný človek dokáže nadviazať úzke a priame vzťahy (vrátane komunikačných) maximálne so 150 ďalšími osobami. Počítače takéto obmedzenia nemajú, ale iba z hľadiska ich vzájomných vzťahov. Konečný príjemca, teda ľudská bytosť týmto obmedzeniam naďalej podlieha, preto môže z relačných schopností technických zariadení profitovať iba finálne – ako ich koordinátor a konečný používateľ.

V tejto súvislosti sa objavujú ďalšie výmysly, že onen koordinátor/používateľ stráca kontrolu nad detailmi. Prečo by tak malo byť? Predsa to bol on, kto vypracoval algoritmy a vytvoril schémy prepojení, kto určuje ich rozsah a vzťahy a pritom si prostredníctvom samostatných systémov ďalších zariadení ponecháva možnosť kontroly. V súčasnej etape vedeckého rozvoja a možností v tejto oblasti sa niet čoho obávať. Umelá inteligencia určite nepredstavuje alternatívu, ktorá by mala obmedzovať činnosť knižníc alebo ich dokonca likvidovať.

Väčšina ostatných textov v publikácii sa týka psychologických aspektov duševného rozvoja človeka a je v nich viacero myšlienok platných pre knižničnú vedu. Treba však podotknúť, že duševný rozvoj sa tu chápe dvojako – ako obohacovanie a zdokonaľovanie nie príliš objemnej a krátkodobej pracovnej pamäti, ktorá reaguje na priebežne prijímané impulzy a dominuje okrem iného pri recepcii mediálnych komunikátov, a zároveň ako zdokonaľovanie a dopĺňovanie veľmi objemnej dlhodobej pamäti. Dlhodobá pamäť však reaguje pomalšie, selektívne a nepriamo, teda efektívne sa aktivizuje najmä v dôsledku procesov verbálnej a čitateľskej recepcie.

Tak ako pri všetkých psychologických charakteristikách duševného vývinu človeka aj v tejto publikácii dominuje presvedčenie, že pre neskoršie štandardy myslenia má rozhodujúci význam prvých 25 rokov

života. Za najvýznamnejšie (hoci nie vždy a nie všade) sa považuje obdobie medzi 2. a 9. rokom života a obdobie medzi 13. a 17. rokom života. Preto je veľmi dôležité, aké stimulačné či výchovné mechanizmy sa v týchto životných etapách uplatňujú a či sa vôbec niečo také cielavedome realizuje.

Východisková idea znie, že inteligenciu malých detí tvoria konglomeráty rôznych mentálnych schopností, ktoré sú však veľmi flexibilné. Takže nijaká *tabula rasa* ani *tabula plena*. Preto je *primeraná interakcia* v tomto období základnou podmienkou rozvoja myslenia jedinca a jeho neskoršieho intelektuálneho štandardu. Hlavným nástrojom, ktorý rozhoduje o dynamike tohto rozvoja, je verbálna komunikácia a s postupom času aj literárno-čitateľská komunikácia. Uplatňuje sa najmä v rodine, v okruhu priateľov a od istého okamihu aj v školskom prostredí. Ak takéto produktívna interakcia chýba, mentálny vývoj jedinca je redukovaný, dominujú v ňom každodenné myšlienkové stereotypy, ktoré nie je možné neskôr prekonať.

Uvedené konštatovania nie sú nové a uplatňovali sa už dávnejšie. Bolo to tak aj v knihovníctve, o čom svedčí zriaďovanie špecializovaných verejných knižníc alebo ich oddelení pre deti. O to sa zaslúžila najmä významná organizátorka Maria Gutry. Samotná myšlienka sa naďalej osvedčuje a pokračuje sa v jej naplňaní, no na druhej strane nebola zohľadnená pri jednotlivých reformách školského systému.

Najširšie sa k téme mentálneho rozvoja v detstvom veku v monografii vyjadruje prof. Katherine Nelson z New York City University (zomrela v roku 2018). Podľa nej prebieha mentálny a poznávací rozvoj malého dieťaťa etapovite, od napodobňovania cez verbálne až po písomné prejavy, samozrejme, pokiaľ sa na to vytvoria vhodné podmienky. Preto je dôležité tráviť s dieťaťom veľa času, zhovárať sa s ním, čítať mu a potom podnecovať jeho samostatné čítanie.

To všetko neprebíha plynule. Prvý zásadný zlom nastáva pri spoznávaní slov, keď dieťa priraduje známym obrazom odlišné myšlienkové ekvivalenty a spája ich s vlastnými *verbálnymi významami*. Od tohto okamihu sa začína – alebo aj nie – jeho samostatné myslenie a je potrebné sa s ním intenzívne zhovárať a aj mu čítať. V období medzi 3. a 6. rokom života teda prebieha dynamické spoznávanie reči najmä prostredníctvom rozhovorov a čítania. Odvtedy začína v myslení jedinca jazyk reči prevládať nad mimetickou reprodukciou a vzniká *naratívna pamäť*. Tá je jeho novým mentálnym nástrojom

a vstupnou bránou do kreatívneho myslenia. Preto je potrebné v tomto vekovom období s deťmi sa veľa rozprávať a čítať im texty, ktoré podnecujú ich predstavivosť. To platí nielen pre rodičov, ale aj pre knižnice. Čím viac takto zameraných podujatí knižnice organizujú, tým výraznejšie môžu ovplyvniť mladých používateľov. Význam majú literárne podujatia pre rodiny, ale i rady rodičom, čo by mali svojim deťom čítať a ako prečítaný obsah komentovať. Je isté, že účinnosť aktivít zameraných na podporu čítania a rozvoj dieťaťa bude nízka, ak sa nebude spájať s čítaním v rodinách a čitateľskou stimuláciou v domácom prostredí.

Duševnému vývoju v období dospievania sa venuje v monografii prof. Joan Chiao z Northwestern University v Evanstone. Podľa nej ide o etapu veľmi výrazných a zásadných zmien v činnosti mozgu, etapu intenzívneho jazykového, emocionálneho a poznávacieho rozvoja. Práve vtedy sa mení a obohacuje (aspoň by to tak malo byť) poznatkový fond jednotlivca a začína fungovať emocionálna kontrola preberaných obsahov, o ktorej sa veľa nehovorí, ale je rovnako dôležitá. Tým vzniká individuálny, relatívne ustálený okruh kumulovaných inkorporovaných obsahov, ktoré si odteraz jedinec overuje samostatne.

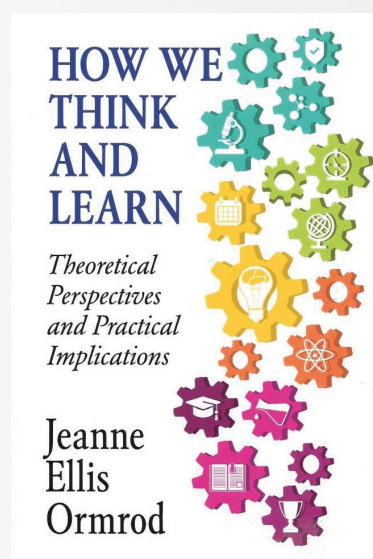
Autorka sa zaoberá aj vplyvom vonkajších faktorov. Tie majú síce silný vplyv, no nie až taký, ako to bolo v mladšom veku. Oslabuje sa vplyv rodiny, i keď nie úplne, preto by bolo chybou ignorovať ho. Na druhej strane sa zreteľne zintenzívňuje stimulácia zo strany ďalších blízkych prostredí (kamaráti, spolužiaci), ktorá vedie k napodobňovaniu a prispôsobovaniu. Rozsiahlejšie a závažnejšie bývajú aj následky recepcie obsahov sprostredkovaných čítaním.

Z hľadiska knižnice si používatelia tejto vekovej kategórie vyžadujú osobitný a dômyselný prístup. V prvom rade sa odporúča vhodná propagácia a sprístupňovanie obsahov, ktoré oslovia práve mladých používateľov a budú pre nich prospešné. V tom sa však treba vyznať a vedieť, ako to robiť a spojiť s dômyselným odporúčaním literatúry. Súbežne s tým by sa mali vytvárať podmienky a realizovať aktivity, ktoré pritiahnu mládež do knižníc.

Vo viacerých európskych krajinách (Dánsko, Švédsko, Holandsko) už dávnejšie prebehla špecializácia verejných knižníc a ich pobočiek, ktorá zohľadňovala potreby mládeže a jej záujmy. Práve preto sú tam ukazovatele čítania a využívania knižníc oveľa priaznivejšie ako v iných krajinách. Zreteľnú aktivizáciu knižníc pre mládež však pozorujeme napríklad aj v Rusku.³

EŠTE O MYSLENÍ [****]

ORMROD, Jeanne Ellis. **How We Think and Learn. Theoretical Perspectives and Practical Implications.** Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 229 s. ISBN 978-1-316-61684-0.

Monografiu prof. Jeanne Ormrod z University of Northern Colorado v Greeley o učení by sme mohli chápať ako dodatok k dvom doteraz prezentovaným zborníkom, ale v kontexte charakteristiky mentálnych procesov. S knihovníctvom to má zjavnú súvislosť, aj keď tam nechýbajú zjednodušenia a všeobecné stereotypy.

Podľa autorky, ale i ďalších odborníkov je hlavným nástrojom vzdelávania jazyk reči, aj v jeho písomnej podobe, zatiaľ čo ďalšie formy komunikácie sa považujú skôr za doplnkové. Učenie si vyžaduje individuálne dotváranie významov a následne vlastné samostatné štrukturalizovanie preberaných obsahov. Preto je potrebné vedieť, ako to robiť, ako zdokonaľovať túto zručnosť a ako – čo je najdôležitejšie – byť pri každom recepčnom procese aktívny; ide o vytváranie zmyslu.

Nevyhnutnou podmienkou aktívnej recepcie je koncentrácia pozornosti a čas potrebný na absorbovanie. Prijaté signály musia byť totiž vedomo spracované – iba zriedkavo sa to deje automaticky – a individuálne štruk-

túrované, musia sa prepojiť s už prijatými obsahmi a pridať do dlhodobej pamäti. Podľa názorov ďalších odborníkov je na to najvhodnejšia písomná komunikácia, pretože umožňuje selektívne zameranie na vybra-

né segmenty komunikovaného obsahu a nepodlieha prísnej časovej regulácii.

Nepriamo to potvrdzujú argumenty autorky. Podľa nej je pracovná pamäť aktivovaná počas recepcie schopná jednorazovo prijať 5 – 9 krátkych správ a uložiť ich asi na pol minúty. Ak nejde o priame vykonávacie inštrukcie, na zapamätanie je nevyhnutné preniesť ich do dlhodobej pamäti. To znamená, že ich obsah treba spracovať vo vedomí príjemcu, priradiť mu individuálny význam, čo si vyžaduje čas zvyčajne dlhší ako pol minúty. To sa dá ťažko dosiahnuť počas dynamickej komunikácie. A to je s najväčšou pravdepodobnosťou predpoklad, ktorý určuje možnosti a užitočnosť rôznych foriem komunikácie.

Autorka sa ďalej pokúša charakterizovať poznávacie a edukačné procesy v kontexte rozličných variantov komunikácie. Zastáva názor, že čítanie umožňuje sústrediť sa na to, čo je v prenášaných obsahoch najdôležitejšie, čo vedie, resp. čo môže viesť k vytváraniu individuálnych verzií preberaných obsahov a následne k ich relatívne trvalému zapamätaniu. Napokon pri recepcii internetových komunikátov je potrebné v predstihu uskutočniť nielen voľbu vhodných linkov a kritickú interpretáciu prijíma-

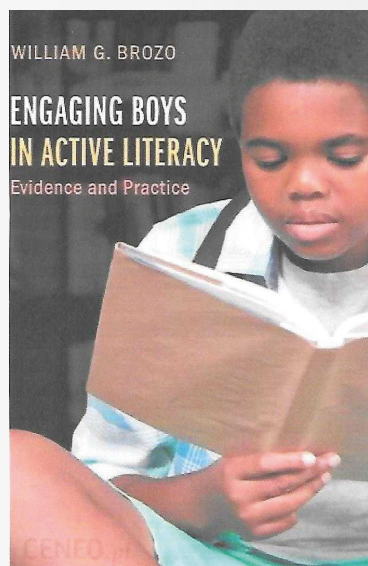
ných obsahov, ale ich aj synteticky prepojiť s dovedy prijatými obsahmi. To trvá dlhší čas, zatiaľ čo pôsobenie elektronických komunikátov je krátkodobé a dynamicky premenlivé.

V knihe sa hovorí aj o vplyve emócií na priebeh a výsledky procesov komunikovania informácií. Autorka sa domnieva, že ani jednu formu dorozumievania nie je možné úplne oddeliť od emócií, napriek tomu im pripisuje skôr deštruktívny a deformačný než konštruktívny účinok. To sa nezhoduje s tým, čo hovoria psychológovia, ktorí sa zaoberajú emóciami pri komunikovaní.

V texte sa tiež navrhuje rozlišovať postupy voči mentálnym postojom, otvoreným novému obsahu, od postupov voči uzavretým postojom, ktoré sú zamerané výlučne na jednoduchý obsah. Takéto rozlišovanie sa možno zakladá na pravde, ale podobných postrehov nie je v publikácii veľa. Nájde tam však návody, ako také postoje prakticky konkretizovať, ako voči nim postupovať. Na druhej strane sotva môžeme súhlasiť s konštatovaním, že uvedené postoje sú výsledkom predovšetkým vrodenej danosti. Oveľa viac to vypovedá o tom, že sú získané, preberané v procese výchovy, vzdelávania a celkovo v priebehu života, teda že sú variabilné a regulovateľné.

CHALANI, ČÍTAJTE! [*****]

BROZO, G. William. *Engaging Boys in Active Literacy. Evidence and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. ISBN978-1-108-72427-2.

Ďalšia monografia, ktorú si predstavíme, je vynikajúca tak z teoretickej, ako aj z praktickej stránky. Veľmi rozumne totiž analyzuje zložitú problematiku čítania chlapčenskej populácie, v tomto ohľade veľmi rezistentnej. Jej autorom je prof. William G. Brozo z George Mason University vo Fairfaxe, ktorý podrobil uvedenú tému hĺbkovej analýze, a to z teoretického i praktického hľadiska. Ak som pri svojom hodnotení ubral tejto publikácii jednu hviezdičku, je to najmä pre autorovu nadmernú výrečnosť – jeho opis experimentu je príliš dlhý a niektoré vyjadrenia sa neustále opakujú – a tiež pre nadbytok banálnych a zbytočných konštatovaní, ktoré sa tam objavujú popri závažných a až objavných záveroch. Celkovo však publikáciu odporúčam ako jednu z tých, ktoré by si mal prečítať každý, kto pôsobí v našej profesii.

Brozo sa odvoláva na výsledky analýz PISA a PIRLS, ktoré opakovane poukazujú na skutočnosť, že s čítaním chlapcov je to oveľa horšie ako s čítaním dievčat. Súvisí to aj s ich nižšou výkonnosťou a so štatisticky horším prospechom. Autor však s istou nedôslednosťou predkladá aj isté pochybnosti o vierohodnosti spomínaných rozborov. To znamená, že hoci ako východisko svojich úvah využíva výsledky uvedených výskumov, po celý čas sa stavia k týmto poznatkom s určitým odstupom.

Napríklad upozorňuje, že najaktívnejší čitatelia spomedzi chlapcov sa intenzitou a kvalitou svojho čítania vyrovnávajú dievčatám. Podiel chlapcov a dievčat na všeobecne chápanom verejnom komunikovaní sa nijako mimoriadne nelíši. Okrem toho dievčatá dozrievajú mentálne rýchlejšie, preto by si smerodajné porovnanie vyžadovalo posuny vekových intervalov, čo bádatelia nikde nepraktizujú. Preto autor výsledky prieskumov úplne nespochybňuje, ale nabáda k opatrnosti pri ich interpretovaní. V súvislosti s tým ešte dodáva, že v období dospievania nastávajú nové mentálne okolnosti, ktoré umožňujú s primeranou inšpiráciou posilňovať orientáciu na čítanie. Pre obidve pohlavia to však nie je rovnaký vekový interval, ktorý by bol vhodný na porovnanie *paralelných* závislostí.

Celkovo Brozo potvrdzuje názory iných psychológov, že v detskom období má na čítanie chlapcov najväčší vplyv rodinné prostredie. Tento vplyv pokračuje aj v dospievaní, no vtedy je už menej výrazný a vyžaduje si skôr povzbudenie a príklady než príkazy.

V tejto oblasti s postupom času stúpa význam – tak pozitívny, ako aj negatívny – inšpirácie okolím, najmä rovesníkmi a charizmatickými osobnosťami. Na druhej strane sa o vplyve školy autor vyjadruje rezervovane a ako dôvod uvádza zistenia bádateľov z USA, že priemerný žiak strávi ročne v škole 1 150 hodín a doma a vo svojom okolí 4 700 hodín (okrem spánku). Zdá sa, že takáto číselná argumentácia nemá nijakú hodnotu. O to viac, že sám autor upozorňuje na častú redukciu čitateľskej aktivity po prechode dieťaťa zo základnej školy (!) na strednú školu. Takže vzťah medzi čítaním a školskou výučbou musí byť silnejší, než sa predtým domnieval.

Medzi rozličnými nástrojmi a prostriedkami na podporu čítania chlapcov Brozo osobitne zdôrazňuje prepojenie čítania s osobnými záujmami čitateľov, teda s *individuálnym* prínosom. A samozrejme, aj s potešením a so skutočnými záujmami. Na vyšších úrovniach čitateľskej angažovanosti odporúča spájať ponuku kníh na čítanie s podporou rozvoja identity a individuálnych schopností čitateľa. To sa dá síce nejako rozumne sformulovať a zdôvodniť, ale pri implementácii to môže byť veľmi zložitý.

A práve v tom spočíva hlavný problém. S diagnostikou sme na tom viac či menej dobre a postupne a namáhavo sa dostávame aj k účinným regulačným direktívam, ale s ich reálnym uplatňovaním v praxi sa stretávame iba zriedkavo.

Autor s neskrývanou skepsou píše o školskom systéme podnecovania čítania detí, ktorý je síce nenahraditeľný, ale absolútne neúčinný. Texty propagované či odporúčané školami sú totiž zvyčajne nudné a prieskumy naznačujú, že ani učitelia nie sú presvedčení o tom, že školské aktivity povzbudzujú žiakov k systematickému čítaniu. Napriek tomu z teoretického hľadiska má škola záujem o propagáciu čítania, keďže mnohé výskumy potvrdzujú lepší prospech tých žiakov, ktorí intenzívne čítajú. To sa však samo osebe automaticky nepremieta do zlepšenia školského systému motivovania detí k čítaniu.

V tejto súvislosti prof. Brozo odporúča pružnejšie pracovať na hodinách venovaných literatúre prostredníctvom voľnejšieho výberu textov na čítanie a následnú diskusiu. Za nevyhnutné považuje využívanie skupinových vplyvov v podobe síce inšpirovaných, ale podľa možnosti spontánnych diskusií. Odporúča pri tom využívať aj alternatívne komunikáty, ako sú komiksy, elektronické knihy a videá. No každému je jasné, že pri súčasnom zbyrokratizovanom školskom systéme je to možné iba čiastočne a že si to vyžaduje veľké úsilie a nápaditosť. Môže to však byť návod na skupinové podujatia organizované knižnicami, pretože tie nie sú spútané školskými osnovami (v texte o tom niet ani zmienky).

Odišne od mnohých ďalších odborníkov sa Brozo stavia k otázke digitálnych variantov písaných textov. Podľa jeho názoru môže byť ich používanie pre čitateľa prospešné, samozrejme za predpokladu súbežného čítania tlačenej literatúry.

Východiskom jeho úvah bola skutočnosť, že v USA sú deti v kontakte s elektronickými médiami priemerne deväť hodín denne. To sa nijakým spôsobom nedá výrazne obmedziť, a tým menej ignorovať. Preto je vhodnejšie rozumne to využiť a produktívne stimulovať. Prakticky to znamená nabádať mladých ľudí (doma, v škole, v knižnici) k tomu, aby všetky mediálne a písomné obsahy prijímali kriticky a tvorivo ich využívali, a to tak pri čítaní, ako aj reakciách na médiá. Podľa autora je to jeden zo spôsobov, ako spomaliť regres čítania.

Nuž, možno to tak je a možno nie. Je veľmi ťažké súhlasiť s takýmto pohľadom bez hlbšieho zamyslenia a akéhokoľvek dôkazu. Sám autor napokon pripúšťa, že invázia elektronických médií nielenže mení register komunikačných nástrojov, ale zavádza aj iný režim zapamätania (a zabudnutia) prijatého obsahu. Pri recepcii digitálnych komunikátov má proces ich spracovania tendenciu namiesto špecifikovania a zapamätania toho, čo bolo prijaté, zaznamenať, kde sú umiestnené.

Toto už autor neobjasňuje a nekomentuje. Lenže predsa je to pripustenie (potvrdenie) skutočnosti, že recepcia digitálne – a elektronicky všeobecne – prenášaných obsahov sa obmedzuje prevažne na pracovnú, operačnú a krátkodobú pamäť. Vtedy je dlhodobá pamäť nahradená elektronickým pamäťovým zariadením RAM. S takou predstavou sa však nedá súhlasiť, jej predpoklady sú pochybné a následné závery svoje opodstatnenie. Z toho vyplýva, že je potrebné realizovať ďalšie výskumy fungovania ľudskej mysle (a teda aj pamäti) v procesoch semioticky diferencovaných foriem komunikácie, najmä však písomných, ikonických a digitálnych.

Autor sa okrem toho zmieňuje o mentálnej rezonancii v procesoch *písania*. Úroveň ich zvládnutia je u chlapcov údajne ešte slabšia ako pri čítaní. Prof. Brozo tvrdí, že dôvodom je potreba intenzívnejšieho myslenia a vyššej konkluzívnej výkonnosti. Ame-

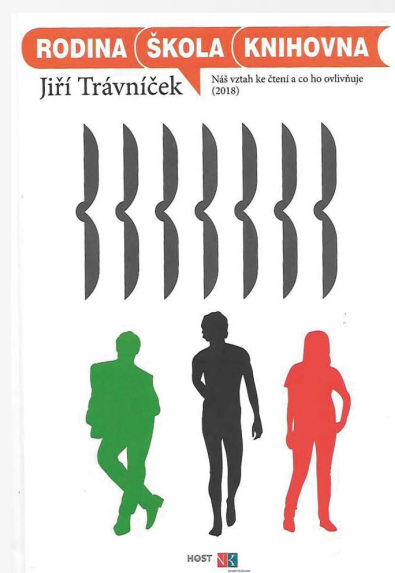
rické výskumy hovoria, že iba 30 % chlapcov zvláda písanie na dobrej alebo dostatočnej úrovni. Dievčatám sú na tom vraj lepšie, ale podrobnosti o tom sa v texte neuvádzajú.

Štruktúrna analýza procesov písania odhaľuje, že na jeho ovládanie je okrem mentálnej zdatnosti potrebná jazyková zručnosť a schopnosť preniknúť do zmyslu obsahu, čo má za následok vytváranie vlastných dojmov a názorov. Ide teda o mechanizmus, ktorý využíva a zároveň rozvíja mentálne štandardy. Pre momentálny stav a pokrok v kvalite myslenia má preto písanie ešte väčší význam ako schopnosť čítať. Na druhej strane Brozo zašiel zrejme prídeľo so svojím tvrdením, že písanie dokáže motivovať k mentálnej aktivite aj duševne pasívnych ľudí.

Zo všeobecného hľadiska sa knihu rozhodne oplatí prečítať. A hoci na niektorých miestach vyvoláva pochybnosti, otázky, ktoré nastoľuje, sú zmysluplné.

AKO TO S ČÍTANÍM SKUTOČNE JE? [*****]

TRÁVNÍČEK, Jiří. **Rodina, škola, knihovna. Naš vztah ke čtení a co ho ovlivňuje (2018)**. Brno – Praha: Host, 2019. 178 s. ISBN 978-80-7577-994-6; 978-80-7050-715-5.

V súčasnosti existuje príliš veľa názorov na stav a kvalitu čítania tlačenej textov. Mnohé z nich sa však nezakladajú na nijakých dôkazoch a podložených argumentoch. Prevažujú medzi nimi rôzne klebety „vycucané z prsta“, fikcie a v lepšom prípade polopравdy, ktoré sa sústavným opakovaním vydávajú za svedectvá o skutočnom stave. Realita je úplne iná, lebo ani táto oblasť nie je odborne zmapovaná a výskumná metodológia sa ukazuje často ako nedokonalá. V tomto kontexte sa rodia názory, že písané slovo stratilo svoju úlohu a čítaniu kníh sa venujú už iba seniori či podivíni...

Za daných okolností je každá skutočne vierohodná úvaha venovaná tejto téme prospešná, žiaľ, takých je veľmi málo. Popredným znalcom problematiky čítania je prof. Jiří Trávníček z Masarykovej univerzity v Brne. To, čo o danej téme píše, je neobyčajne dôležité.

Prednedávnom sme predstavili jeho predchádzajúcu publikáciu pod názvom *Česká čtenářská republika*, teraz mu vyšla ďalšia, rovnako vynikajúca publikácia.⁴

Autor sa v nej na základe vlastných i cudzích výskumov, ktoré sa realizovali v posledných desiatich rokoch v Českej republike aj v zahraničí, pokúsil načrtnúť autentickú a vierohodnú panorámu reálneho stavu čítania so súčasným zohľadnením jeho príčin a dôsledkov. Jeho názory sú pozoruhodné, svieže a zároveň dokonale dokumentačne podložené.

Vychádzajúc z rozborov, pozorovaní, vlastných postrehov a poznatkov prof. Trávníček formuluje jednoznačný názor, že *čítanie sa nedá nahradiť*, pretože to, čo si čitateľ odnáša z tlačenej knihy, nemôže v plnom rozsahu získať z iných médií. Toto je hlavný východiskový bod jeho monografie.

Podrobnejšie sa venuje českému výskumu. Predstavuje výskum fungovania verejných knižníc z roku 2007, výskum zameraný na čítanie krásnej literatúry z roku 2010, výskum o stave knižného trhu z roku 2013 a napokon prieskum čítania detí a mládeže z roku 2018. Táto panoráma má široký záber a zaujímavú dynamiku.

Už pri letmom pohľade na komunikačné procesy vidíme, že zbavovanie sa písania eliminuje usporiadávajúcu funkciu linearity a postupnosť vzťahových konštelácií. Ikonická vizualizácia je vo všeobecnosti ochudobnená, recepcia obsahov z médií je vždy selektívna a internet navyše rozptyľuje pozornosť. Preto sa z tlače vyberajú skôr texty dlhšie, v takýchto prípadoch je totiž potrebný prechod z pracovnej do dlhodobej pamäti možný a oveľa ľahší. Dodatočným výskumným poznatkom je to, že používatelia internetu v Českej republike čítajú intenzívnejšie ako tí, ktorí internet nepoužívajú.

Mnohé svedčí o tom, že pri vzájomnej blízkosti týchto médií sa formuje nový model čítania – intelektuálne aktívny, celkovo orientovaný na poznávanie a zahŕňajúci aj emócie. Považujeme ho za perspektívne atraktívny, aspoň na základe toho, ako ho vykresľuje prof. Trávníček.

Podľa neho je čítanie síce individuálny proces, ale jeho účinky a ciele sú sociálne. Ide predsa o formu poznávania myšlienok druhých ľudí a v konečnom dôsledku o vytváranie spoločenstiev a vzťahov. Preto si čítanie vyžaduje podporu a cieľavedomé formovanie, presnejšie formovanie potrebných zručností, kompetencií a návykov. Malo by sa s tým začať už v najútlejšom veku. V prvých piatich rokoch života by sa malo uvedenie do sveta knihy realizovať v *rodinnom prostredí*. To znamená, že rodičia musia svojim deťom čítať, rozprávať sa s nimi o obsahu kníh, kupovať im ich a pritom využívať silné emocionálne puto na prebudenie ich záujmu o knihy. Bez toho možno sotva očakávať, že dieťa bude neskôr siahať po knihách.

S postupom času hlavnú úlohu v tomto procese a výučbu čítania preberá škola, ale nemá to vždy rovnaký priebeh. Autor naznačuje, že následne by hlavnú úlohu mohla plniť verejná knižnica ako tzv. tretie miesto tým, že bude vytvárať pre ľudí vo veku 13 – 19 rokov podmienky na samostatné čítanie. Nevieme, či to tak skutočne je. Obmedzený spoločenský dosah českých knižníc napovedá, že ide skôr o zbožné želanie. A štvrtá etapa vývoja čitateľskej aktivity nastáva vtedy, keď deti dospejú, stávajú rodičmi a ako rodičia by mali začať čítať svojim deťom.

Z posledných prieskumov vyplýva, že minimálne jednu knihu do roka prečítalo 78 % Čechov (to je vysoký ukazovateľ) a internet využíva 74 % obyvateľov. Autor sa k internetu nestavia negatívne, naopak, otvorene konštatuje, že čím aktívnejší čitateľ, tým intenzívnejšie využíva aj internet, z ktorého čerpá najmä stručné správy.

Prieskumy ďalej ukazujú, že knihy si kupuje 44 % a verejné knižnice využíva 28 % dospelých občanov, čo je údaj značne znepokojivý. V Českej republike zaznamenali aj významný pokles čítania tlačených časopisov – o vyše 15 %; u mužov je to pokles na 66 % a u žien do 78 %.

Popri celkovo vysokých ukazovateľoch čítania v Čechách a slušnom počte verejných knižníc (5 339) prekvapuje nízky ukazovateľ využívania týchto knižníc. Ak v roku 1980 navštevovalo knižnice 18 % obyvateľov, v roku 2017 to bolo už len 13 %. Niektorí respondenti vysvetľujú túto skutočnosť nedostatkom času (40 %), iní absenciou potreby ísť do knižnice (28 %).

Knižnice sa využívajú najmä na požičiavanie kníh (87 % respondentov), v menšej miere časopisov (25 % dotazovaných) a na získavanie informácií (13 %). Je to teda úplne odlišné od toho, čo sa pokúšajú podsúvať vo väčšine knižničných syntéz.

Medzi oceňované výhody verejných knižníc patrí predovšetkým ich ľahká dostupnosť (94% názorov), pohodlné miesto na štúdium (76 % názorov) a tiež možnosť príjemne tu stráviť voľný čas (43 % názorov). Celkovo je tento obraz pomerne priaznivý, hoci mladí používatelia majú aj rôzne výhrady. Extrémom je názor, že knihovníci škodia čítaniu.

Obavy z krízy knihy sú v istom rozpore so stavom ich produkcie v Českej republike, ktorá sa od roku 1980 (4 143 titulov ročne) zvýšila štvornásobne (16 442 titulov do roka). Na druhej strane štatistika nákupu kníh vyvoláva určité pochybnosti. Je to preto, že 53 % respondentov uvádza ako zdroj kníh knižné dary, 44 % vlastné domáce knižnice (podobný počet opýtaných si ich kupuje) a rozličné knižnice iba 28 % opýtaných. To všetko pôsobí dosť chaoticky, podobne ako uvádzanie zdrojov informácií o knihách. Takýmito zdrojmi sú údajne známi (46 %), internet (33 %), kníhkupectvá (19 %), periodická tlač (16 %), verejné knižnice (12 %) a televízia (8 %). Za týchto okolností sa to môže ťažko považovať za solídny základ pre informovanosť a už vôbec nie pre motiváciu.

Medzi čitateľskými preferenciami prevláda súčasná beletria (49 % odpovedí), klasická literatúra (28 %), literatúra faktu (26 %), sci-fi literatúra

(17 %) a odborná literatúra (18 %). Zreteľne od-
dychový charakter čítania prevažuje u žien (64 %),
u mužov sa to vyskytuje zriedkavejšie (31 %).

Prof. Trávníček podobne ako prof. Brozo upozor-
ňuje, že existuje synergia čítania a recepcie internetu.
Môže sa tiež obmedzovať pôsobenie ostatných médií.
Celkovo to vyzerá asi tak, že rozsah čítania je prime-
raný množstvu voľného času. A nie je dôvod domnie-
vať sa, že je to tak iba v Českej republike. Frekvencia
čítania je spravidla otázkou zvyku. V reprezentatív-
nom českom prieskume 15 % respondentov uviedlo,
že číta každý deň, 32 % najmenej raz do týždňa a 18 %
minimálne raz za mesiac alebo zriedkavejšie.

Rodinná podmienenosť čítania je nespochybni-
teľná. Ako to však vyzerá českých rodinách? Svojim
deťom číta denne 39 % oslovených rodičov, sú to
prevažne matky (71%), otcovia to robia iba príleži-
tostne (45 %), niekoľkokrát do mesiaca číta deťom
34 % rodičov a nikdy sa to nedeje v 9 % rodín.

S postupom času sa domáca prax v čítaní redu-
kuje a hlavnú úlohu čiastočne preberajú školy. Túto
skutočnosť pozitívne hodnotí 46 % absolventiek
škôl, negatívne 21 %, ale zasa pozitívne už iba 23 %
absolventov a zle 40 %. To sa zhoduje s názorom,
ktorý vo svojej publikácii uvádza prof. Brozo.

Pre porovnanie autor uvádza, že v USA sa za naj-
účinnnejšiu motiváciu čítania pokladá pôsobenie zo
strany rodičov (74 – 88 % celkového počtu odpo-
vedí), inšpirovanie zo strany učiteľov sa hodnotí
nižšie (60 – 73 % respondentov), aj keď stále v dost
významnej miere, no podnety zo strany knižníc spo-
menulo iba 17 % respondentov. A to je vážny dôvod
na zamyslenie.

Rovnako ako skutočnosť, že v niektorých kraji-
nách (Švédsko, Holandsko, Luxembursko) sa v po-
slednom čase úroveň čitateľskej aktivity zvýšila,
zatiaľ čo v iných krajinách výrazne klesla (Česká
republika, Poľsko, Maďarsko). Skutočne ide o ten
istý kontinent? Priemerná úroveň čítania tu nie je
zlá (číta 68 % populácie), ale tá najnižšia (Portugal-
sko, Grécko, Rumunsko) za ňou zreteľne zaostáva.

Podľa prof. Trávníčka by mohli byť školské inšpi-
rácie čitateľských procesov oveľa účinnejšie, ak by
mali žiaci väčšiu voľnosť pri výbere textov na čítanie.
Zvyčajne sa im totiž nanucujú nezáživné tituly, čo
zosilňuje rozpor medzi učiteľmi a žiakmi, ktorí sú
vtedy spravidla pasívni. Žiada sa zaviesť iný, flexi-
bilnejší a voľnejší model vzájomných interakcií. Iba

za takýchto podmienok sa dá podnietiť dôkladné
a kritické čítanie ako podpora reflexívneho životné-
ho postoja. Napokon o to ide.

Ale ide aj o ochranu krásy čítania, ktorú školský
systém štandardne potláča. Pritom je to tiež cieľ
a dôležitý motivačný faktor. Preto treba vytvárať
rozmanité okolnosti podporujúce čítanie a táto
požiadavka platí aj pre svet médií. Okrem toho by sa
malo kriticky poukazovať na šírenie nepravdivých,
falošných informácií. Ide tu o celý komplex opat-
rení zameraných na mládež, ktoré sa neuskutočnili
napríklad v Poľsku, takže nízka úroveň čítania v tejto
krajinе nie je prekvapením.

Všeobecný návrh autora týkajúci sa podpory číta-
nia je zložený z viacerých segmentov. Jeho základom
je bezpodmienečná požiadavka začať s čítaním v ro-
dine, za ňou nasleduje prítomnosť knihy v domácom
prostredí, čítanie rodičov (či rodinných príslušníkov)
deťom, spoločné komentovanie prečítaného obsahu,
vzájomné obdarúvanie knihami a budovanie presved-
čenia o vysokej hodnote tlačeného a čítaného slova.
Za týchto podmienok sa generuje a rozvíja návyk
čítať. Bez rodinnej iniciácie vzniká oveľa zriedkavejšie.

V ďalšej etape, v škole by bolo žiaduce zvýšiť fle-
xibilitu programov čítania a podľa možnosti do nich
zahrnúť aj zábavnú detskú literatúru. Hoci ide o vý-
učbu čítania, v rovnakej miere sa formujú recepčné
inšpirácie – a ide o to, aby sa žiaci pri čítaní angažo-
vali. Preto je veľmi užitočné múdre *literárne pora-
denstvo*, ktoré môže skvalitniť spoluprácu s verejnou
knižnicou.

Ako vidíme, rôznych odporúčaní je viac než dost.
Ako sa realizujú v Čechách a v iných krajinách,
ťažko povedať. Prílišný optimizmus však určite nie je
na mieste.

Prof. Trávníček zastáva názor, že čítanie by sa
malo brať ako prirodzená aktivita, ktorú musí každý
človek podobne ako chôdzu najprv zvládnuť. Až po-
tom by ju mal voľne a s potešením využívať tak, aby
mu prinášala zároveň úžitok. Má to korene v sociál-
nej psychológii, nie v sociálnom inžinierstve.

Je to pravda. Okolo čítania sa nakopilo príliš veľa
prázdneho teoretizovania, je málo prirodzenosti
a normálnosti. Navyše mnohí nadobudli absurdné
presvedčenie, že tlačené slovo a tlač prestávajú byť
užitočné. To nemá nijaké opodstatnenie a navyše
vytvára zlú atmosféru. Trávníčkova monografia
objasňuje, aká je skutočnosť.

KNIŽNIČNÉ TRANSFORMÁCIE [****]

Transformacija bibliotek i bibliotečnych sistem v sovremennyh uslovijach. Sankt Peterburg: Rossijskaja nacionalnaja biblioteka, 2018. 119 s. ISBN 978-5-8192-0549-5.

Ruská národná knižnica v Petrohrade usporiadala konferenciu, ktorej témou boli najdôležitejšie premeny v tamojšom knihovníctve, tie, ktoré sa už realizovali, aj tie, ktoré sa ešte len plánujú. Čiastočne sa zaoberala aj tým, čo sa odohráva v tejto oblasti v zahraničí. Príspevky prednesené na konferencii následne vyšli v zborníku. Niektoré z nich sú veľmi zaujímavé, preto o nich budeme referovať, a to aj napriek ich šokujúcej odlišnosti od ostatných textov, ktoré sú zbavené akéhokoľvek zmyslu, a teda aj dôvodu na publikovanie.

Zborník otvára príspevok zástupcu ministra kultúry W. Aristarchova, ktorý racionálne hodnotí súčasnú zložitú situáciu v ruskom knihovníctve. Z jeho príspevku sa možno dozvedieť, že pripojenie k internetu má 70 % ruských knižníc – to však zároveň znamená, že 30 % z nich takýmto pripojením nedisponuje, čo dáva obraz o škále potrebných základných zmien. Ďalej sa dozvieme, že osadenstvo knižníc tvorí 140 000 osôb, ale úroveň ich odbornej kvalifikácie je nízka, lebo aj výška ich plátov je trápna. Priemerná mzda knihovníka v Rusku predstavuje 20 000 rubľov, čo je v prepočte cca 220 €. A hoci je tam nákupná

silu o niečo vyššia, je zjavné, že to nie je mzda, ale forma sociálnej pomoci. Motivácia zamestnancov je teda nulová. Žiaľ, prísľub zlepšenia tohto stavu neodznel.

Vlastne nie, nejaké sľuby predsa len odzneli, aj keď iba čiastočné a zahmlené. Napríklad minister prisľúbil, že 3 000 miestnych knižníc pre deti a mládež by sa malo zvýšiť financovanie o 35 %. O platoch však nepadla žiadna zmienka.

Ako strategickú úlohu Aristarchov predstavil rozšírenie digitalizácie ruských kníh vydávaných v Rusku a kníh vydávaných v ruštine v zahraničí. Do digitalizácie sa podarilo zahrnúť zatiaľ 10 % súčasnej vydavateľskej produkcie. Nie je to veľa a pritom je potrebné spustiť aj retrospektívnu digitalizáciu.

Aj riaditeľ Štátnej verejnej historickej knižnice a zároveň predseda Spolku ruských knihovníkov M. Afanasjev považuje digitalizáciu fondov za hlavnú oblasť záujmu knižníc, ktorá sa však realizuje popri doterajšej knižničnej práci s tlačovinami. Je potrebné obidve uvedené oblasti účinne prepojiť a koordinovať v celej krajine. A tie treba doplniť o knižničné podujatia, knižničné kaviarne a pod.

S takýmto bohato diferencovaným programom môžu knižnice prežiť a dosiahnuť dobré výsledky, bude si to však vyžadovať veľa úsilia a adekvátne reagovanie na podnety zo strany verejnosti. S tým možno iba súhlasiť. Na druhej strane nie je jasné, prečo autor prirovnáva nové knižničné služby k fast-foodu... To nedáva nijaký zmysel.

O ťažkostiach spojených so zriaďovaním Národnej digitálnej knižnice rozprával na konferencii V. Gniazdilov, riaditeľ Štátnej knižnice v Moskve (táto inštitúcia je jednou z troch tamojších národných knižníc). Boria sa tam s problémom, ktorí si spôsobili sami. Zákon o povinnom výtlačku elektronických dokumentov vypracovali tak nedokonale, že do neho nezahrnuli výlučne elektronické dokumenty, teda tie, ktoré nemajú tlačene ekvivalenty a ktoré predstavujú 25 % celkovej digitálnej dokumentovej produkcie. Teraz sa to usilujú naprávať, čo nie je jednoduché.

Napriek tomu tam existuje už celkom bohatá ponuka digitálnych titulov, ktoré sú dostupné prostredníctvom siete ústredných a federálnych knižníc. Rovnakou cestou sprístupňujú virtuálne expozície knižničných dokumentov, knižničné podujatia a dokonca aj rozličné formy dištančného vzdelávania knihovníkov. No stále sú to len začiatky.

V tejto súvislosti riaditeľ moskovskej Štátnej vedecko-technickej knižnice J. Schreiber upozornil, že využívanie elektronických kníh nijako neznížilo význam tlačenej kníh. Po období neistoty je ich postavenie v Rusku pomerne stabilizované a obsahy sa tak sprístupňujú viacerými kanálmi.

Veľké znepokojenie však vyvoláva veľký nárast počtu pseudovedeckých digitálnych falzifikátov, pred ktorými knižnice musia ochraňovať svojich používateľov. Určite to tak nie je len v Rusku.

Početná skupina agilných riaditeľov veľkých moskovských knižníc charakterizuje aktuálny stav knižníc v hlavnom meste Ruska. Momentálne je v Moskve 441 knižníc, ktoré ponúkajú služby približne dvom miliónom osôb. V posledných rokoch sa rozšíril park moskovských bibliobusov a začali sa zriaďovať knižničné pobočky vo veľkých obchodných centrách. Vo všetkých verejne dostupných moskovských knižniciach zaviedli jednotné prevádzkové hodiny a na internete sprístupnili informácie o čitateľských podujatiach a knižničné prezentácie kníh. Sú to významné opatrenia zamerané na používateľskú verejnosť, aj keď sa nevie, aký je ich reálny účinok. Výskum reprezentatívnej vzorky, na ktorom sa zúčastnilo takmer 7 000 obyvateľov Moskvy, ukázal, že tretina respondentov číta knihy každý deň, ďalšia tretina však nečíta vôbec nič; 57 – 65 % príslušníkov tejto populácie číta tlačeneé knihy, no elektronické dokumenty číta už iba 12 – 16 %. Najžiadanejšie sú historické romány (33 %), thrillery (24 %), ľúbostné romány (18 %) a sci-fi literatúra (tiež 18 %).

Používateľmi moskovských verejných knižníc sú prevažne zamestnanci (45 %), seniori (20 %) a študenti (15 %). Základom sú absenčné výpožičky kníh. Na otázku, aké sú výhody knižníc, respondenti uvádzali bezplatnosť služieb, fyzickú blízkosť a ich prívetivú atmosféru.

Ako najzávažnejší v celom zborníku vnímam dramatický dvojhlas rektora petrohradskej Univerzity kultúry A. Turgajeva a riaditeľa jej univerzitnej

knižnice I. Pila, ktorí píšú o fatálnej kondícii knihovníckej profesie. Nie je nám to povedomé?

Obidvaja autori poukazujú na koncepčne nedôslednosti, konkrétne na to, že nie je jasné, kým by mal byť knihovník. Či mnohostranným špecialistom, teda všetkým a zároveň nikým? Mediálnym špecialistom? Sociológom? Ku každej z týchto odborných kompetencií by sa mala pridať knižničnovedná zásoba poznatkov a zručností, aby sa tak stmelilo kvalifikačné jadro profesie. Údajné knihovnícke vzdelávanie sa však nekontrolovane rozbieha všetkými možnými smermi, preto je vymedzenie jeho spoločných znakov čoraz náročnejšie. Vieme, že tento neuduh netrápi len Rusko.

Paradoxné je, že ich ďalší problém spočíva v absencii voľných pracovných miest pre absolventov štúdia knižničnej a informačnej vedy. Obsadzujú ich totiž amatéri, keďže knihovníckemu povolaniu chýbajú obranné štandardy. V ústredných knižniciach, ktoré vraj majú postavenie aj vedeckých knižníc, malo akékoľvek vysokoškolské štúdium ukončené 41 % zamestnancov, v knižniciach vo veľkých mestách ich bolo 20,5 %. Biedu tejto situácie prehlbuje skutočnosť, že noví riaditelia veľkých knižníc sa preukazujú manažérskymi kvalifikáciami, no knihovnícka kvalifikácia im chýba. A to sa už nedá komentovať...

Zmeny k lepšiemu sa zatiaľ nečrtajú. Niet totiž záväzných noriem, chýbajú prostriedky na doškolenie knihovníkov. Premeny sú teda prevažne iba na verbálnej úrovni a len sa o nich hovorí ako o *nevyhnutných*. Vyzerá to tak, akoby knihovnícku profesiu postihla akási koronavírusová epidémia.

POZNÁMKY

- ¹ Przegląd Biblioteczny, 2017, č. 2, s. 228 – 233 a 2019, č. 2, s. 222 – 225. In: *Knižnica*, 2018, č. 4, s. 38 – 41.
- ² Napríklad Paweł Gora. Inteligencja. *Forum Akademickie*, 2020, č. 1, s. 63 – 65.
- ³ MICHNOVA, Irina. *Prostranstvo vozmožnostej. Mmoskva: Rossijskaja Gosudarstvennaja Biblioteka dla Molodoži*. 2017, s. 85, 113.
- ⁴ Przegląd Biblioteczny, 2018, č. 2, s. 284 – 287. In: *Knižnica*, 2019, č. 2, s. 53 – 55.

Preložil Mgr. Tomasz Trancygier